

Bartnicka, Kalina

"Histoire de l'Éducation", No No 42,
43-44, 45 (1989-1990) : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 34, 186-188

1991

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

cują wkrótce nieco szerszymi informacjami o działalności historyków wychowania w Polsce. Jak dotąd, jedynym chlubnym wyjątkiem jest opublikowany w 1988 r. esej Kaliny Bart-

nickiej o czasopismach historyczno-oświatowych w Polsce¹⁷.

Leszek Zasztowt

¹⁷ K. Bartnicka, *Periodicals in the history of education in Poland*, "HEQ", 1988, nr 2, s. 257–263.

„HISTOIRE DE L'ÉDUCATION”, N° N° 42, 43–44, 45 (Mai 1989, Septembre 1989, Janvier 1990), INRP, Paris, ss. 206, 202, 135.

Dwa z recenzowanych zeszytów „Histoire de l'Éducation” pozostają pod wpływem dwusetulecia Rewolucji Francuskiej: numer 42, z maja 1989, jest specjalnym tomem jubileuszowym, zatytułowanym *Les enfants de la Patrie*, zredagowanym przez znawcę problematyki edukacyjnej *ancien régime'u* i okresu Rewolucji – Dominika Julia. Numer 45 wydawnictwa, ze stycznia 1990, zawiera podsumowanie pierwszej fali wydawnictw historyczno-edukacyjnych, dokonane właśnie przez D. Julia. Numer podwójny, 43–44, z września 1989, jest kolejnym tomem bibliografii francuskiej historii wychowania, obejmującym publikacje, które ukazały się w roku 1986.

Obchody związane z dwusetną rocznicą wybuchu Rewolucji przebiegały w atmosferze politycznej zgody państwa i kościoła, co, jak pisze D. Julia (Nr 42, s. 6–7), było niemożliwe w czasie jubileuszu stulecia. Co więcej, „dwustulecie [...] celebrytuje się na gruncie pewnego ogólnego niedoceniań stawkę Rewolucji [...] sondaże przeprowadzone w ostatnim roku przez gazetę *Le Monde* [...] pokazały i wszechobecność zgeneralizowanego zapomnienia, i brzemienność w zbiorowej imaginacji asocjacji pomiędzy Rewolucją Francuską i gilotyną” (s. 6). W tej sytuacji czynniki polityczne zdecydowały, aby w ramach obchodów jubileuszowych dokonać panteonizacji trzech osobistości, które w jakiś sposób symbolizują sojusze władzy rewolucyjnej z nauką i pogodzenie Kościoła z Rewolucją. Chodzi o A. Condorceta, G. Monge'a i H. Grégoire'a (kapłana, członka Konwencji). Wszyscy oni włożyli wiele pracy w tworzenie systemu oświaty publicznej w czasie Rewolucji, co stwarza interesujące tło i odniesienie do badań nad tym okresem.

W jubileuszowym zeszycie „Histoire de l'Éducation” autorzy zajęli się bardziej praktyką i realizacją zamierzeń edukacyjnych niż planami i programami, wychodząc z założenia, że pora zbadać bezstronnie, bez popadania w panegiryzm lub w potępienie, „jak żądania teoretyków i ambicje projektów rewolucyjnych wpisują się w rzeczywistość, jakie napotykały opory, sukcesy i porażki” (s. 11).

Czworo Francuzów (oprócz D. Julia – Bruno Belhoste, Jean Dhombres i Marie-Madeline Compère) oraz Anglik z Oksfordu (Laurence Brockliss) i Niemiec z Freie Universität w Berlinie (Hans-Christian Harten) zastanawiali się, czy i co istotnie rewolucyjnego wydarzyło się we francuskich instytucjach edukacyjnych ostatnich lat XVIII w. B. Belhoste (*Les origines de l'École polytechnique. Des anciennes écoles d'ingénieurs à l'École centrale des Travaux publics*) przeprowadził szczegółową analizę czynników i sił, które spowodowały utworzenie w 1794 r. Szkoły Politechnicznej: tradycje dawnych szkół inżynierów i szkoły dróg i mostów, rozgrywki i zamierzenia działaczy rewolucyjnych, urzędników ministerialnych i wreszcie oryginalność projektów programowych wniesionych przez Monge'a.

J. Delhombre omówił metody nauczania matematyki i nauk ścisłych w École Normale (*Enseignement moderne ou enseignement révolutionnaire des sciences?*). Metodę zwano „rewolucyjną”, a chociaż autor z lekką podkpiwa z manii określania wszystkiego, co czyniono w ostatnim dziesięcioleciu XVIII w., jako „rewolucyjne”, stwierdza, że zawartość kształcenia została w krótkim czasie Rewolucji głęboko zmieniona, opracowano i wprowadzono podręczniki, odzwierciedlające „wysięk zbiorowy społeczności uczonych oraz dążenie do unowocześniania programu równoległe do postępu nauki. Słowem była to istotnie „rewolucja” w nauczaniu matematyki (s. 78). L. Brockliss (*L'Enseignement médical et la Révolution. Essai de réévaluation*) przeprowadza dowodzenie, że wbrew utartym i do dziś powtarzanym opiniom nauczanie medycyny nie uległo nadzwyczajnym przemianom w czasach Rewolucji. Porównania z okresem *ancien régime'u* i Restauracji, jeśli chodzi o poziom i zakres kształcenia, nie pozwalają na określanie tych przemian mianem rewolucyjnych. Były raczej kontynuacją procesów głęboko zakorzenionych w XVIII w. (tak w przejawach postępu, jak i objawach niekorzystnych). Dotyczyło to zarówno łączenia teorii z praktyką, podnoszenia

poziomu kształcenia chirurgów, długości okresu studiów, jak i wdrażania nowych zdobyczy wiedzy medycznej do kursu nauczania.

Hans-Christian Harten (*Mobilisation culturelle et disparités régionales. École, alphabétisation et processus culturels pendant la Révolution*) starał się skonstruować modele mobilizacji kulturalnej w okresie Rewolucji, ustalając zależność stopnia zrewolucjonizowania od takich czynników, jak stopień alfabetyzacji poszczególnych regionów i ich ogólny poziom kulturalny. Badał na przykład, czy i jakie są zależności pomiędzy ilością republikańskich szkół publicznych, wcześniejszym rozbudzeniem kulturalnym i pedagogicznym a składaniem przysięgi konstytucyjnej przez kler. Zestawił ciekawą tabelę „La mobilisation culturelle révolutionnaire: indicateurs départementaux” (s. 118–119), opartą na poszukiwaniach archiwalnych, z której wynika ogromna różnorodność sytuacji w poszczególnych departamentach. Przy tym okazuje się, że „akceptacja szkół republikańskich wynikała mniej z ich orientacji politycznej i ich nowego regulaminu niż ogólnych warunków kulturalnych” danego regionu (s. 120); zależała od wcześniejszego poziomu piśmienności ludności i długotrwałych, jeszcze przedrewolucyjnych procesów ewolucyjnych.

M.-M. Compère (*La Question des disciplines scolaires dans les écoles centrales. Le cas des langues anciennes*) przedstawiła stan nauczania języków starożytnych na tle ogólnych programów szkół centralnych. Stwierdza, że programy i nauczyciele byli znacznie bardziej republikańscy w słowach niż w istocie rzeczy. Opiera się na odpowiedziach profesorów na cyrkularze-ankiety ministerialne (jeden z cyrkularzy przytacza w aneksie, s. 180).

To, co nasuwa się nieodbitnie jako refleksja nad omawianym tomem „Histoire de l'Éducation”, to fakt, iż (może z wyjątkiem artykułu Hartena) i przedmiot rozważań, i metoda badawcza prezentowana przez autorów, i wreszcie sposób prezentowania wyników są zdecydowanym i świadomym nawrotem do klasycznych metod uprawiania historiografii i tradycyjnych tematów (szkoły, programy), z tym, że nacisk kładzie się na stan faktyczny, a nie na założenia teoretyczne. Uzupełnieniem tomu jest blok recenzji skupionych wokół spraw państwa, polityki i ideologii edukacyjnej.

Tom bibliograficzny (Numer 43–44) zachowuje układ i sposób prezentowania informacji taki sam, jak i poprzednie zeszyty tego typu. Obejmuje 1383 pozycje. Opatrzony jest indeksami osób i osobistości cytowanych w tytułach, autorskim i geograficznym. Odbija się w nim spore zainteresowanie historyków

sprawami edukacji w XVIII w., a zwłaszcza J. J. Rousseau, ale na razie nie rzuca się jeszcze w oczy zbliżanie się jubileuszu Rewolucji. Fałę publikacji jubileuszowych i okolicznościowych zapewne zanotują tomy bibliograficzne, które zaczynają się ukazywać około roku 1994, kiedy w rzeczywistości przedjdzie już gorączka rocznicowa. Natomiast właśnie niemal na gorąco przekazuje swoje refleksje, na temat prac, które zostały opublikowane w związku z dwusetleciem wybuchu Rewolucji, D. Julia w artykule *Enfance et citoyenneté. Bilan historiographique et perspectives de recherches sur l'éducation et l'enseignement pendant la période révolutionnaire* (Numer 45, Janvier 1990), zastrzegając się, że nie jest to jeszcze podsumowanie ostateczne, gdyż dokonywane jest w trakcie ukazywania się coraz to nowych wydawnictw.

Julia stwierdza, że nie ma dotychczas dobrej pracy ogólnej na temat edukacji w czasach Rewolucji, przynajmniej w języku francuskim. Główną tego przyczyną jest koncentrowanie się historyków głównie na projektach i planach, które mają obszerną literaturę. Same teksty są łatwo dostępne dzięki wydawnictwu Bronisława Baczki *Une éducation pour démocratie. Textes et projets de l'époque révolutionnaire*, Paris 1982. Obszerna jest literatura dotycząca dzieła Condorceta, który wyraźnie cieszy się zainteresowaniem badaczy.

Jeżeli chodzi o samo dzieło szkolne Rewolucji, zainteresowania badaczy są dosyć rozproszone. Wyróżnia tu Julia wątek alfabetyzacji i nauczania początkowego, który często rozwiązywany jest porównawczo z innymi krajami, co stwarza frapujące pole badawcze (autor cytuje prace francuskie, niemieckie i angielskie). Drugim wielkim tematem są sprawy nauczania na poziomie średnim, w okresie po upadku kolegiów jezuickich. Chodzi m.in. o pensjonaty prywatne, elitarne, które przetrwały okres rewolucyjny zachowując tradycje kongregacji nauczających *ancien régime'u*, oraz liczne kolegia, które jeszcze przed utworzeniem szkół centralnych unowocześniły programy przez rozwijanie programów nauk ścisłych. Temat prywatnego szkolnictwa średniego w czasach Rewolucji wydaje się szczególnie wart badania, i to zarówno ze względu na przeprowadzane tam innowacje, jak też na ich opozycyjność wobec modelu lansowanego przez Rewolucję. Ogromnym terenem badawczym jest także biografika pozwalająca przyglądać się skutkom, metodom i zawartości wychowania i kształcenia, któremu poddawano pokolenie ludzi w ostatnich przedrewolucyjnych dziesięcioleciach: ile i co dały im usprawnienia szkół w tym okresie.

Wzrasta zainteresowanie (na nowo) szkołami centralnymi, tworzonymi przez Rewolucję nowymi typami szkół wyższych, osobistościami świata nauki czynnymi tak w nauce i procesie kształcenia, jak i w życiu politycznym. Potrzebnym i nie dość przebadanym obszarem są zagadnienia przekształceń środowiska naukowego i literackiego w czasach Rewolucji, zmiany statusu pracowników i autorów w czasie reorganizacji instytucji. Za jedną z najlepszych książek opublikowanych w ramach obchodów rocznicowych uważa D. Julia *Rapports à l'Empereur sur les progrès des sciences, des lettres et des arts depuis 1789*, Paris — Berlin 1989 (5 tomów raportów: Delambre'a, Cuviera, Chéniera, Dacier).

Przegląd bibliograficzny wydawnictw związanych z jubileuszem, pokazuje sporą integrację badawczą historyków edukacji w Europie Zachodniej. Innym rzucającym się w oczy objawem dążeń integracyjnych w badaniach nad historią wychowania są zamieszczone w recenzowanym tomie „Histoire de l'Éducation” informacje o aktualnościach naukowych — pracach, kolokwiach i spotkaniach badaczy

dziejów uniwersytetów europejskich (spotkanie Groupe de travail international sur les universitaires européens we Frankfurcie, w listopadzie 1989), reform edukacyjnych epoki nowożytnej (spotkanie doroczne Association internationale pour l'histoire de l'éducation w Pradze, zapowiadane na sierpień 1990), historii związków między uniwersytetami i władzami politycznymi (Madryt, sierpień 1990), *etc., etc.*

W tomie 45 zamieszczono także artykuł P. Albertini na temat kształcenia i wymagań egzaminacyjnych wobec profesorów „de lettres” we Francji w XIX w., zawierający interesujące dane na temat stopniowego rozdzielania się poziomu kształcenia i poziomu wymagań egzaminacyjnych w stosunku do przyszłych nauczycieli szkół średnich i w stosunku do profesorów w fakultetach de lettres. Artykuł uzupełniony został tabelami ilustrującymi zestawy tematów egzaminacyjnych na różne stopnie (de licence, de l'agrégation). Tom zawiera także szeroki zakres recenzji i omówień krytycznych nowych publikacji naukowych.

Kalina Bartnicka